

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДЗ «ПІВДЕННОУКРАЇНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ К. Д. УШИНСЬКОГО»
ІСТОРИКО-ФІЛОЛОГІЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ
КАФЕДРА УКРАЇНСЬКОЇ ФІЛОЛОГІЇ І
МЕТОДИКИ НАВЧАННЯ ФАХОВИХ ДИСЦИПЛІН**

**Українська словесність у полікультурно-освітньому
просторі сьогодення**

**ЗБІРНИК ТЕЗ ДОПОВІДЕЙ
МІЖНАРОДНОЇ НАУКОВОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ**

23-24 вересня 2021 року

Одеса – 2021

Г69

Друк за ухвалою вченої ради ДЗ «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського»
(протокол № 3 від 18 жовтня 2021 року)

Редакційна колегія:

Копусь О.А., перший проректор з навчальної та науково-педагогічної роботи

Кон О. О., декан історико-філологічного факультету;

Кучерява О. А., завідувач кафедри української філології і методики навчання фахових дисциплін;

Прокопенко Л. І., доцент кафедри української філології і методики навчання фахових дисциплін;

Босак Н. Ф., доцент кафедри української філології і методики навчання фахових дисциплін;

Горіна Ж. Д., доцент кафедри української філології і методики навчання фахових дисциплін (*відповідальний редактор*)

Євтушина Т. О., доцент кафедри української філології і методики навчання фахових дисциплін (*відповідальний секретар*)

РЕЦЕНЗЕНТИ:

Мельник С. М. – к.філол.н., доцент кафедри інформаційної діяльності та медіа-комунікацій Державного університету «Одеська політехніка»

Караман С. О. – д.пед.н., професор кафедри української мови Інституту філології Київського університету Бориса Грінченка

Г69 Українська словесність у полікультурно-освітньому просторі сьогодення [Електронний ресурс] : збірник тез доповідей Міжнародної наукової конференції /відп. ред. Ж.Д.Горіна]. Одеса: ДЗ «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського», 2021. 184 с.

За зміст тез наукових доповідей, достовірність цитувань та оригінальність викладення матеріалу відповідальність несуть автори

© ДЗ «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського», 2021
©кафедра української філології і методики навчання фахових дисциплін
©Автори статей, 2021

простежуються спроби українізувати інвективу через надання їй відповідних словотворчих ознак або створення власне українських лайливих зворотів. І в мовному сенсі саме Подерев'янський Лесь і Жадан Сергій є, на наш погляд, надзвичайно мобільними і винахідливими експериментаторами.

Висновки. У дослідженні загальної проблематики маргінальної мовної особистості на прикладі аналізу мови художнього тексту важливо враховувати, що інвектованість мовлення персонажів максимально зростає у відверто інтимних, довірливих чи фамільярних стосунках, або ж, навпаки, в безвихідних, екстремальних ситуаціях їх життя, вбираючи таким чином енергію колективного несвідомого. Наявність архетипів народно-карнавальної сміхової культури є не лише карикатурою на повсякденне життя, а й веселим сміхом письменника над самим собою. Зрозуміло, що низький рівень соціального життя, бідкування й нестатки, зовнішні стресові обставини неминуче призводять до нервової дестабілізації, яка і виявляється у спробах вербально позбутися негативних емоцій за рахунок, скажімо, «триповерхових конструкцій» безапеляційної інвективи. Герой твору, не маючи можливості фізичного впливу, вповні компенсує це нецензурними і лайливими словами. Саме стилістика постмодерну розкриває навіть не абсурд, а жахи буття, що виявляються в тому, що маргіналами, викинутими за межі нормального людського існування, часом стають духовно багаті, чисті, щирі люди з багатим на любов серцем.

Література

1. Бахтин М. Эстетика словесного творчества. М. : Искусство, 1986. 485 с.
2. Великий тлумачний словник української мови / Укл. В. Т. Бусел. К. : Ірпінь, ВТФ «Перун», 2004. 1440 с.
3. Дзюба Іван. До судилища над суржи́ком // Урок української. 2005. № 1-2. С. 14-16.
4. Елистратов В.С. Арго и культура. М.: Изд-во МГУ, 1995. 231 с.
5. Жельвис В. П. Поле брани. Сквернословия как социальная проблема. М. : Ладомир, 1997. 330 с.
6. Карасик В. И. Языковой круг: личность, концепты, дискурс. Волгоград : Перемена, 2002. 477 с.
7. Лотман Ю.М. Не-мемуары // Лотмановский сборник 1. М.:Гарант, 1995. С.5-53.

УДК 821.161.2'42:32

Наталя Кондратенко

Одеський національний університет імені І.І. Мечникова

Любов Завальська

Національний університет «Одеська юридична академія»

РЕАЛІЗАЦІЯ ПАРАМЕТРА ТЕАТРАЛЬНОСТІ В УКРАЇНСЬКОМУ ПОЛІТИЧНОМУ ДИСКУРСІ: ОСНОВНІ ВИЯВИ

У статті проаналізовано один з основних параметрів функціонування політичного дискурсу – театральність, який визначено на лінгвосеміотичному і лінгвопрагматичному рівнях. Лінгвосеміотичне розуміння зумовило аналіз політичного дискурсу як симулякра, а лінгвопрагматичне – як специфічний різновид комунікативної взаємодії інституційного характеру. Виокремлено основні вияви театральності – політична проксе́міка, комунікативні ролі учасників спілкування, сценарії комунікації, дистанційність і домінування чинника аудиторії. Проаналізовано часові і просторові особливості політичної комунікації, визначено

специфіку комунікативних ролей політиків, схарактеризовано поняття дистанційності спілкування, обґрунтовано домінування чинника аудиторії у створенні політичного дискурсу як симуляції. Доведено, тролінг є однією з форм дистанційної комунікативної взаємодії українських політиків, представлених в засобах масової інформації і соціальних мережах.

Ключові слова: політичний дискурс, театральність, комунікативна взаємодія, комунікативна роль, сценарій спілкування.

The article analyzes one of the main parameters of political discourse functioning – theatricality, which is defined at the linguosemiotic and linguopragmatic levels. Linguistic semiotic understanding has led to the analysis of political discourse as simulacra, and linguopragmatic as a specific kind of communicative interaction of an institutional nature. The main manifestations of theatricality – political proxemics, communicative roles of participants of communication, scenarios of communication, distance and domination of the factor of audience are distinguished. The temporal and spatial peculiarities of political communication are analyzed, the specifics of communicative roles of politicians are defined, the concept of distance communication is characterized, the dominance of the audience factor in creating political discourse as a simulation is substantiated. It is proved that trolling is a form of remote communication interaction of Ukrainian politicians, represented in mass media and social networks.

Key words: political discourse, theatricality, communicative interaction, communicative role, scenario of communication.

Постановка проблеми в загальному вигляді. Сучасний український політичний дискурс швидко змінюється, підлаштовуючись до новітніх умов і реалій. Усе більше віддаляючись від реальності, він трансформується у медійний продукт: виборці й політики переважно комунікують через засоби масової інформації, що створюють, а не відтворюють політичну реальність. Медійна продукція, трансльована через телебачення, радіо, Інтернет, рекламу, підпорядкована законам театральності, що передбачає надання переваги візуальним ефектам, потужність вербальних складників, актуалізацію ролей-масок основних учасників-акторів. Домінантними характеристиками політичного дискурсу вважаємо такі: персуазивність, оскільки його основна функція – вплив на потенційних виборців; міфологічність – актуалізація архетипного і стереотипного сприйняття політичної дійсності в реципієнтів; ритуальність – закріпленість і типовість повторюваних ситуацій і текстів у межах політичних ритуалів; агональність – настанова на змагальність і перемогу учасників політичних перегонів і виборів; театральність – актуалізація ігрового характеру політичної комунікації. Серед наведених ознак особливе місце належить театральності, що охоплює ролі учасників політичної взаємодії та умовність політичного дискурсу. Це спричиняє потрактування політичної сфери як своєрідної театральної дії і сприйняття політиків як акторів.

Аналіз лінгвістичної літератури з теми. Вивчення політичного дискурсу належить до актуальних напрямів зарубіжного (Р. Водак, Т. ван Дейк, М. Едельман, Е. Лассан, Дж. Покок, А. Баранов, В. Дем'янков, О. Паршина, А. Чудінов, О. Шейгал, та ін.) та українського (Ф. Бацевич, А. Загнітко, Н. Петлюченко, І. Серякова, Л. Славова, М. Степаненко та ін.) мовознавства. Дослідники політичного дискурсу виокремлюють параметри політичної

комунікації, серед яких окреме місце посідає театральність. О. Шейгал зазначає, що «політики у спілкуванні один з одним та з журналістами постійно пам'ятають про «глядацьку аудиторію» і свідомо або несвідомо ліцедійствують, «працюють на публіку», намагаються вразити і «зірвати оплески» [4, с. 63]. Театральність впливає з основних характеристик політичного дискурсу, що мають амбівалентний характер. А. Чудінов визначає суперечливі ознаки політичної комунікації, називаючи їх антиноміями [3, с. 53–71]. Театральність у політичному дискурсі визначають як «сукупність театральних прийомів, перенесених на політичну сцену», «своєрідний лінгвосеміотичний “інструмент”, що сприяє точно вирахованій реалізації політичних суб'єктів у формуванні зручного для свого існування владного середовища і комунікації; інструмент, що охоплює механізми презентації і самопрезентації як необхідні елементи комунікативного впливу на середовище і соціум» [2, с. 176].

Мета дослідження – проаналізувати вияви театральності в українському політичному дискурсі, опосередкованому через рекламу і медіа. Мета зумовила розв'язання таких завдань, як визначення театральності як параметру політичного дискурсу, аналіз фактичного матеріалу та виокремлення основних виявів реалізації театральності в українській політичній комунікації.

Викладення основного матеріалу дослідження. Розглянемо основні аспекти, за якими відбувається актуалізація театральності в українському політичному дискурсі, що спричиняє трансформацію вигаданого образу світу в реальний.

1. **Політична проксемика** охоплює часо-просторові характеристики політичного дискурсу. Театральність видозмінює політичний дискурс передусім на рівні часопростору. Так, топос політичної діяльності пов'язаний з тим, що місця перебігу політичної діяльності перетворюються на «сцену»: замість студій офіційних телеканалів – зали Верховної Ради, замість інформаційних агенцій політики виступають з промовами в тих локаціях, що відповідають задуму авторів «сценарію». Так, наприклад, останні дебати між кандидатами на пост президента в 2019 році відбулися не в телестудії, а на стадіоні (звідси поява мему *Стадіон так стадіон*). Зміна місця проведення принципово вплинула і на презентацію дебатів, і на сприйняття їх аудиторією, оскільки був посилений саме параметр театральності: учасники повинні були передусім зважати на чинник аудиторії. Умова відкритого виступу перед виборцями була скерована на використання звичного для одного з кандидатів сценарію вистави, оскільки обраний формат передбачав не живу комунікацію, а акторські навички.

Щодо часових характеристик сучасного політичного дискурсу зазначимо, що вони переважно пов'язані з поняттями періодичності і регулярності, оскільки комунікативна взаємодія підпорядкована ритуальним правилам. Так, сюди належать привітання з урочистими датами, регулярні звернення до народу, вербальні реакції на кризові ситуації тощо.

2. **Комунікативні ролі** суб'єктів комунікативної взаємодії також зазнають трансформацій під впливом театральності як домінантного параметра політичного

дискурсу. Представлені ролі політиків є не лише штучними продуктами іміджмейкерів, вони взагалі не спираються на денотат, тобто в реальності відсутній той суб'єкт, образ якого транслюється аудиторії. Наприклад, образи Василя Голобородька й Володимира Зеленського злилися в той момент, коли актор подав свою кандидатуру на вибори Президента України: вигаданого ідеалізованого персонажа почали ототожнювати з реальною особою. Звідси й вибір комунікативної поведінки, що демонструє особистість, наближену до екранного образу: використання стилістично зниженої і просторічної лексики, простих синтаксичних конструкцій, порушення правил ввічливості, напр.: *Послухай, я президент цієї країни. Мені 42-й рік. Я ж не лох якийсь. Я тебе прийшов і сказав – зброю прибери* (В. Зеленський, 26. 10.2019). Звернення до незнайомої людини на «ти», вживання жаргонізмів, пряма апеляція до адресата в агресивній формі демонструють вибір конфліктного типу мовленнєвої поведінки з використанням мовної агресії і наданням пріоритету комунікативній стратегії дискредитації. Комунікативна роль вказує на мовленнєву поведінку політика, тому в такому разі поведінка суб'єкта політичної діяльності повинна або повністю збігатися з екранним образом, або його не заперечувати.

3. **Сценарії спілкування.** Однією з основних ознак театральності в політичному дискурсі є використання «сценаріїв» мовленнєвої поведінки, що не передбачають спонтанності й орієнтовані на виконання визначених комунікативних ролей в окреслених комунікативних ситуаціях. А. Мартинюк вважає сценарій різновидом когнітивного фрейму, який «структурує стандартну послідовність подій, обумовлену певною рекурентною ситуацією» [1, с. 134]. Так, виступ Президента України на Економічному форумі в Давосі передбачав виконання відповідного сценарію-фрейму комунікативної поведінки, обов'язковим елементом вербального складника якого є декларація принципів розвитку країни в економічному аспекті, напр.: *Виклики, які стоять перед нами, перед українцями, мобілізують нас і змушують рухатися швидше, надихають робити неймовірно і неможливе. Ми програмуємо себе на позитивне мислення, ми програмуємо себе на амбітні завдання* (В. Зеленський, 22.01.2020). Відхилення від сценарію сприймається як порушення параметру театралізації, зокрема це стосується ритуальних жанрів політичної комунікації – інавгурації, привітань, звернень тощо.

Для сучасного українського політичного дискурсу вважаємо характерними пошук і реалізацію нових типів політичних сценаріїв, серед яких можна назвати «президентський марафон», що ґрунтувався на сценарії пресконференції, проте зазнав певних трансформацій. Спілкування здійснювалося з понад 300 журналістами, що були поділені на невеликі групи по 10–12 осіб, яким відводилося пів години на запитання Президенту. При цьому загальний сценарій складався з низки однотипних фреймів, що представляли обговорення різних проблем, напр., на запитання про ринок землі політик відповідав: *Якийсь час ми повинні продавати землі лише українцям. Другий період, коли наші вже купили, коли у нас вже є кредитна ставка та пільги, тоді ми вже зможемо відкрити*

ринку іншим – іноземним компаніям, які стовідсотково працюватимуть на цій землі, і наші українці там працюватимуть (В. Зеленський, 10.10.2019). Обрані сценарії ґрунтуються на комплексі комунікативних стратегій і розгортаються відповідно до обраного типу мовленнєвої поведінки.

4. *Дистанційність* політичного дискурсу зумовлена специфікою театральності як її визначального параметра, оскільки спілкування з аудиторією переважно здійснюється опосередковано. Політична комунікація загалом характеризується дистанційністю між політиками і масовими адресатами, утім, сучасний політичний дискурс ще й демонструє актуалізацію цього параметра безпосередньо між політиками – учасниками взаємодії. Замість прямого спілкування у форматі діалогу (ток-шоу, інтерв'ю, дебати) домінують форми, характерні для сучасного інформаційного простору – коментарі у ЗМІ і соцмережах. При цьому політики не стільки звертаються з коментарями до опонентів, скільки «працюють» на публіку. Новітньою формою дистанційного спілкування вважаємо тролінг у соцмережах, комунікативна інтенція якого полягає у створенні провокативної ситуації і конфліктів через розміщення повідомлень в інформаційному просторі.

Тролінг стає одним із способів реалізації театральності і в президентській риториці. Так, В. Зеленський, коментуючи спілкування з експрем'єркою і лідером політичної партії «Батьківщина» Ю. Тимошенко щодо кадрових призначень, зазначає: *Є дуже давня українська традиція. Раз на 5 років Юлія Володимирівна Тимошенко йде в опозицію до чинного Президента, імітуючи турботу про народ. Вчора подивився «Свободу слова» на ICTV. Там Юлія Володимирівна розповідала, що пропонувала нам нових людей на різні посади. Людей, які «принесуть інвестиції». Хотів би, щоб усі ми були чесними до кінця. Так, Юлія Володимирівна справді пропонувала. Вона принесла список своїх людей для призначення на «солодкі» місця. А натомість обіцяла протягом року голосувати за всі закони разом зі «Слугою Народу» у Верховній Раді. Звісно, ми відмовили. Адже епоха договірників скінчилася назавжди. Але подивіться, який гарний вигляд має зараз «опозиція». Така фігура! А знаєте, чому? Тому що зараз їй просто не дають «солоденького»* (Facebook, В. Зеленський, 19.11.2019). Характерною рисою тролінгу є «націленість на конфронтацію, троль не намагається висловити свою точку зору, знайти істину, його не цікавить інформація, думки інших людей, йому важлива реакція на його провокацію» [Гриценко, Демидова 2018: 31]. При цьому основна мета тролінгу – самопрезентація, привернення уваги до себе через провокативну мовленнєву поведінку.

5. *Актуалізація ролі аудиторії* також визначена параметром театралізації і полягає в пріоритетній орієнтації на масового адресата в політичному дискурсі. Це є цілком логічним і закономірним, оскільки перемогу на виборах забезпечує електоральна більшість, на яку і орієнтується актор-політик. В українському політичному дискурсі чинник аудиторії задіяний насамперед у численних політичних скандалах – в прямих етерах на телебаченні, в телеінтерв'ю, у

Верховній Раді, у громадських місцях, де політики демонструють епатажну, скандальну поведінку. Об'єднувальною ланкою для цих ситуацій презентації мовної особистості політика є обов'язкове залучення аудиторії – пряма трансляція ситуації або запис для розповсюдження в Інтернеті. Серед останніх ситуацій варто назвати конфлікт О. Ляшка з А. Герусом в аеропорту «Бориспіль», що розпочався зі звинувачень лідера Радикальної партії на адресу опонента: *«Ти пустив сюди росіян. Може, ти не знаєш, що Росія – агресор? Ти змінив закон і пустив росіян!»* (6.11.2019) і закінчився бійкою. Усі подібні конфлікти мали місце виключно за умови наявності відеозапису або прямого етеру, коли аудиторія долучається до співучасті в ситуації, відповідно реагуючи і підтримуючи учасників. Натомість поза участю глядачів і засобів масової інформації політичні конфлікти втрачають свою актуальність.

На нашу думку, саме вектор комунікативної інтенції визначає специфіку театральності політичного дискурсу, оскільки основним адресатом мовця є не співрозмовник, аудиторія – «глядачі» на «сцені» політичної вистави. Актуалізація ролі аудиторії, насамперед масового адресата є визначальною рисою сучасної політичної комунікації.

Висновки і перспективи дослідження. Театральність політичного дискурсу забезпечує ототожнення ролі політика та його особи. У разі участі у виборчих перегонах відомих осіб – акторів, музикантів, спортсменів, художників, спостерігаємо повне злиття екранного образу з реальною людиною, що і визначає позицію виборців. Фактично пересічні виборці голосують не за нового політика, а за втілення умовних персонажів – героїв кінострічок чи телесеріалів, переможців спортивних змагань, успішних діячів мистецтва. Очікування виборців пов'язані з умовною реальністю, яка і проектується на політичну сферу: вчинки, прагнення, результати діяльності медійного або кіноперсонажа є підставами для їхнього «злиття» з реальною особою-політиком.

Література

1. Мартинюк А. П. Словник основних термінів когнітивно-дискурсивної лінгвістики. Харків: ХНУ імені В. Каразіна, 2011. 196 с.
2. Олянич А. Театральність як категория политического дискурса. *Диалог-III*. 2015. С. 176–178.
3. Чудинов А. П. Политическая лингвистика. Москва: Флинта; Наука, 2007. 256 с.
4. Шейгал Е. И. Семиотика политического дискурса. Москва: Гнозис, 2004. 326 с.

УДК: 372. 461

Тетяна Котик, Аліса Павлюк, Леся Височан
Прикарпатський національний університет
імені Василя Стефаника

НАЦІОНАЛЬНО-МОВНА ОСОБИСТІТЬ ЯК МЕТА ПОЛІКУЛЬТУРНОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ

У статті визначено нормативні та функційні складові феномена «мовна особистість», такі як стан розвитку мови (структурно-мовна складність тексту), інтелекту (глибина та